કારણશુદ્ધ પર્યાય

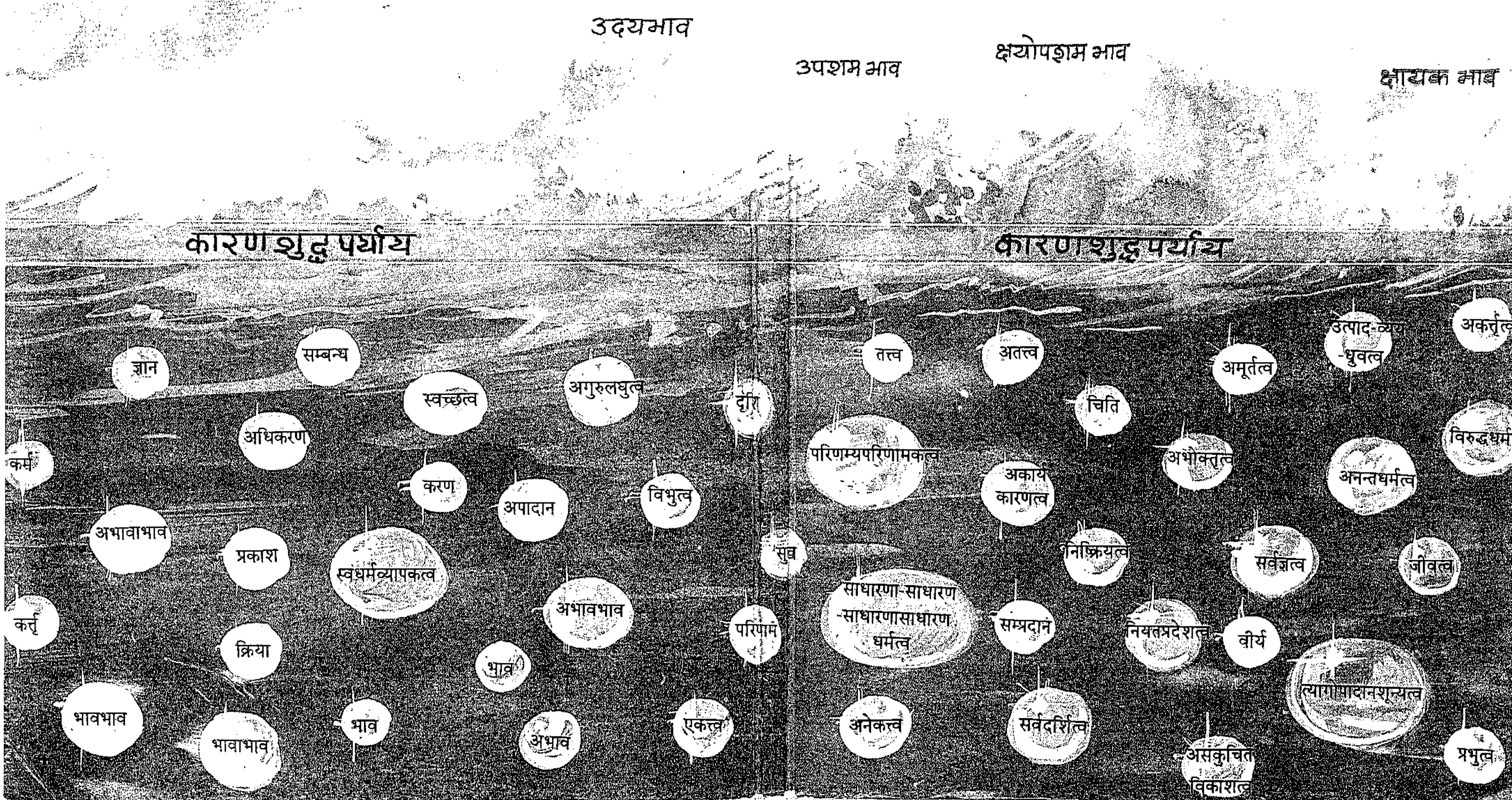

उदयभाव
उपशम भाव
क्षयोपशम भाव
क्षायक भाव
कारण शुद्ध पर्याय
कारणशुद्धपर्याय
ज्ञान
सम्बन्ध
स्वच्छत्व
अगुरुलघुत्व
दृशि
अधिकरण
कर्म
करण
अपादान
विभुत्व
अभावाभाव
प्रकाश
स्वधर्मव्यापकत्व
अभावभाव
सुख
कर्तृ
क्रिया
भाव
परिणाम
भावभाव
भावाभाव
भाव
अभाव
एकत्त्व
तत्त्व
अतत्त्व
चिति
अमूर्तत्व
उत्पाद-व्यय-ध्रुवत्व
अकर्तृत्व
परिणम्यपरिणामकत्व
अकार्य कारणत्व
अभोक्तृत्व
अनन्तधर्मत्व
विरुद्धधर्म
निष्क्रियत्व
सर्वज्ञत्व
जीवत्व
साधारणा-साधारण -साधारणासाधारण धर्मत्व
सम्प्रदान
नियतप्रदेशत्व
वीर्य
त्यागोपादानशून्यत्व
अनेकत्त्व
सर्वदर्शित्व
असंकुचित विकाशत्व
प्रभुत्व

ૐ

શ્રીમદ્‌ભગવત્કુંદકુંદાચાર્યદેવપ્રણીત

શ્રી નિયમસાર

ઉપર

પરમ પૂજ્ય સદ્‌ગુરુદેવ

શ્રી કાનજીસ્વામીના પ્રવચનો

ભાગ - ૧

પૂજનીય સ્વરૂપપરિણતિ કારણશુદ્ધપર્યાયનું સ્વરૂપ

આસો સુદ ૯, મંગળવાર, ૯-૧૦-૫૧.

નિયમસારની પંદરમી ગાથા છે. આ ગાથામાં સ્વભાવપર્યાય અને વિભાવપર્યાયનું સ્વરૂપ બતાવે છે :-

ગાથા ૧૫

णरणारयतिरियसुरा पज्जाया ते विहावमिदि भणिदा।
कम्मोपाधिविवज्जियपज्जाया ते सहावमिदि भणिदा ॥ १५ ॥

તિર્યંચ-નારક-દેવ-નર પર્યાય વૈભાવિક કહ્યા,
પર્યાય કર્મોપાધિવર્જિત તે સ્વભાવિક ભાખિયા. ૧૫.

અન્વયાર્થ : મનુષ્ય, નારક, તિર્યંચ ને દેવરૂપ પર્યાયો તે વિભાવપર્યાયો કહેવામાં આવ્યા છે; કર્મોપાધિ રહિત પર્યાયો તે સ્વભાવપર્યાયો કહેવામાં આવ્યા છે.

જુઓ, આ ગાથામાં સૂક્ષ્મ અને અલૌકિક વાત આવશે. ધ્યાન રાખજો ! અહીં પર્યાયની વાત છે. તેમાં કારણશુદ્ધપર્યાયની વાત પણ લેશે.

આત્માના પર્યાયોમાં સ્વભાવપર્યાય અને વિભાવપર્યાય એવા બે પ્રકાર છે. તેમાં સ્વભાવપર્યાયના બે પ્રકાર છે.

(૧) કારણશુદ્ધપર્યાય (૨) કાર્યશુદ્ધપર્યાય.

આ ગુણની વાત નથી પણ પર્યાયની વાત છે. આત્મામાં કારણશુદ્ધપર્યાય ત્રિકાળ છે, ને કાર્યશુદ્ધપર્યાય નવી પ્રગટ થાય છે.

કારણશુદ્ધપર્યાય કોને કહેવી ? દ્રવ્યમાં નિરપેક્ષ કારણરૂપ શુદ્ધદશા ત્રિકાળ છે. પદ્મપ્રભમુનિરાજે એવી વાત કરી છે કે જેમ ધર્મ, અધર્મ, આકાશ અને કાળ એ ચારે દ્રવ્યો ત્રિકાળ શુદ્ધ છે અને પર્યાયમાં પણ એકધારાપણે અખંડ એકરૂપ વર્તે છે, તેમની પર્યાયમાં વિષમતા નથી; તેમ આત્મામાં પણ તેવી એકરૂપ પર્યાય બતાવવી છે. સંસાર, મોક્ષમાર્ગ અને મોક્ષ એવી પર્યાયોમાં તો અનેકરૂપતા-વિષમતા આવે છે, આત્મા ત્રિકાળ શુદ્ધ છે. તે સ્વભાવની સાથે ત્રિકાળ ધ્રુવરૂપ રહેનારી, અવ્યક્તરૂપે વર્તમાન વર્તતી, વ્યક્તરૂપ ઉત્પાદ-વ્યય વગરની એવી અખંડ કારણશુદ્ધપર્યાય છે, તે અનાદિઅનંત છે.

ધર્માસ્તિ વગેરેમાં જે પર્યાય છે તેમાં તો ઉત્પાદ-વ્યય છે, પણ તે એકરૂપ પરમ પારિણામિક ધારાએ છે; પુદ્ગલમાં ખંડખંડ ને ભંગભંગરૂપ પર્યાય છે, તેને તો એક પરમાણુ છૂટો હોય તેમાં પણ વિષમ પર્યાયો થાય છે, એવો તેનો સ્વભાવ છે. પણ જીવમાં તો ધર્માસ્તિ વગેરેની માફક એક ત્રિકાળ પરમ પારિણામિકભાવરૂપ પર્યાય છે, તે અહીં બતાવવી છે. આત્માનો જે ત્રિકાળ સ્વભાવ છે તેવી જ તેની પરિણતિ ત્રિકાળ એકરૂપ છે. ચૈતન્ય આત્માની સંસાર, મોક્ષમાર્ગ કે મોક્ષપર્યાય તો વિષમ છે, એકધારારૂપ નથી. પણ તે દરેક પર્યાય વખતે -નિગોદ વખતે કે સિદ્ધ પર્યાય વખતે- અવ્યક્તરૂપ પારિણામિક ધારાએ અનાદિઅનંત એક પરિણતિ છે, તે શુદ્ધ નિશ્ચયનયના વિષયમાં આવે છે. સંસાર-મોક્ષ તે તો વ્યવહારનયનો વિષય છે, ને ત્રિકાળ ધ્રુવસ્વભાવ અને તેની સાથે વર્તતી એકરૂપ ધ્રુવપરિણતિ તે નિશ્ચયનો વિષય છે. તેનું આ વર્ણન ચાલે છે.

અનાદિઅનંત સ્વભાવચતુષ્ટયની સાથે વર્તતી સહજ પરિણતિ તે કારણશુદ્ધપર્યાય છે એમ કહે છે, તેમાં પ્રથમ સ્વભાવચતુષ્ટય કેવાં છે તે કહે છે.

અનાદિઅનંત, અમૂર્ત, અતીન્દ્રિય સ્વભાવવાળા અને શુદ્ધ એવા સહજ જ્ઞાન-સહજ દર્શન-સહજ ચારિત્ર-સહજ પરમ વીતરાગ સુખાત્મક શુદ્ધ અંતઃતત્ત્વરૂપ સ્વભાવ અનંતચતુષ્ટય છે; આ ત્રિકાળ છે. સંસાર, મોક્ષમાર્ગ કે મોક્ષપર્યાયને ગૌણ કરીને જે ત્રિકાળ એકરૂપ સહજ જ્ઞાન-દર્શન-ચારિત્ર અને આનંદરૂપ સ્વભાવ અનંતચતુષ્ટય છે તે આત્માનું સ્વરૂપ છે. તે ત્રિકાળી સ્વભાવ ચતુષ્ટયની સાથે રહેલી જે પૂજિત પંચમભાવપરિણતિ તે કારણશુદ્ધપર્યાય છે. આત્મા તે દ્રવ્યસ્વભાવ, અનંત ચતુષ્ટય કહ્યાં તે ગુણો અને તેની સાથે રહેલી પરમ પારિણામિકભાવે વર્તતી પરિણતિ તે કારણશુદ્ધપર્યાય છે. આ કારણશુદ્ધપર્યાય સહજશુદ્ધ નિશ્ચયનયનો વિષય છે. બધાય આત્મામાં આ કારણશુદ્ધપર્યાય એકધારાએ અનાદિઅનંત વર્તી રહી છે, તેમાં કાંઈ ભેદ નથી.

ઉત્પાદ-વ્યયરૂપ પર્યાયમાં જે રાગ-દ્વેષ, મોક્ષમાર્ગ કે મોક્ષ થાય છે તે તો વિષમરૂપ છે, એકધારાએ નથી, તેમાં તો કર્મની ઉપાધિ છે, ને આ સહજ શુદ્ધકારણપર્યાય તો કર્મની ઉપાધિથી વિવર્જિત છે. મૂળ સૂત્રમાં ''कम्मोपाधिविवज्जियपज्जाया'' એમ કહ્યું છે. તેમાંથી પદ્મપ્રભમુનિરાજે આ કારણશુદ્ધપર્યાય કાઢી છે. કાર્યશુદ્ધપર્યાયમાં તો કર્મના અભાવની પણ અપેક્ષા છે, ને આ કારણશુદ્ધપર્યાય તો દ્રવ્ય સાથે જ એકરૂપ અભેદ છે, તેમાં કર્મના અભાવની પણ અપેક્ષા નથી, ત્રિકાળ નિરપેક્ષ છે.

જેવો સામાન્યશક્તિરૂપ ત્રિકાળ સ્વભાવ છે, તેવો જ તેનો પરિણતિરૂપ સ્વભાવ પણ વર્તમાન વર્તમાન એકધારાએ શુદ્ધ વર્તે છે. તેમાં એકાગ્રતા કરતાં મોક્ષમાર્ગ અને મોક્ષ પ્રગટે છે; તે તો કાર્ય છે.

સહજ જ્ઞાનાદિ સ્વભાવ અનંત ચતુષ્ટયયુક્ત કારણશુદ્ધપર્યાયમાંથી કેવળજ્ઞાનાદિ અનંત ચતુષ્ટયયુક્ત

કાર્યશુદ્ધપર્યાય પ્રગટે છે. પૂજનીય પરમ પારિણામિકભાવ પરિણતિ તે કારણશુદ્ધપર્યાય છે અને શુદ્ધ ક્ષાયિકભાવપરિણતિ તે કાર્યશુદ્ધપર્યાય છે.

આ શુદ્ધકારણપર્યાયમાં ઉત્પાદ-વ્યય નથી. તે વર્તમાનરૂપ છે પણ તેનો અનુભવ નથી. જો તેનો અનુભવ હોય તો તો સંસાર-મોક્ષ, દેવ-ગુરુ-શાસ્ત્ર કે નવ તત્ત્વો એવું કાંઈ રહેતું નથી. જો આ એકધારારૂપ કારણશુદ્ધપર્યાય આત્મા સાથે ત્રિકાળ ન હોય તો, સ્વભાવની ત્રિકાળશક્તિ અને તેનું એકરૂપ પૂરું વર્તમાન તે બન્નેના અભેદરૂપ એક પરમ પારિણામિકભાવ સાબિત થતો નથી. અને જો આ પર્યાયનો અનુભવ હોય તો તો બંધ-મોક્ષ વગેરે વ્યવહાર જ ન રહે. આના આશ્રયે મોક્ષ પ્રગટે છે. તે મોક્ષ કાર્ય છે, ને આ પર્યાય તો ત્રિકાળ કારણપણે વર્તે છે. આ પરમ પારિણામિકભાવની પર્યાય પૂજિત છે, આશ્રય કરવા જેવી છે. અહો ! અહીં મુનિરાજે વસ્તુના સ્વભાવને પ્રગટ કરીને બહાર મૂક્યો છે. આવી સ્પષ્ટ વાત બીજે ક્યાંય નીકળતી નથી.

વસ્તુની સાથે આ કારણશુદ્ધપર્યાય અનાદિઅનંત એકરૂપ ધારાએ વર્તે છે, તે ગુણ નથી, સામાન્ય દ્રવ્ય નથી, પણ સામાન્યની સાથે વર્તતું એકરૂપ ધ્રુવ વિશેષ છે, તે કારણશુદ્ધપર્યાય છે, તેનો વ્યક્ત અનુભવ કોઈને હોતો નથી. જો તેનો વ્યક્ત અનુભવ થઈ જાય તો તે કારણ ન રહ્યું. તેમાં ઉત્પાદ-વ્યય ન હોવા છતાં તે પરિણતિ છે, પર્યાય છે. દ્રવ્યની સાથે અખંડ પારિણામિકભાવે વર્તમાન વર્તે છે. અહો ! એકધારાએ પરમ પારિણામિકભાવની પરિણતિથી શોભિત ચૈતન્ય ભગવાન બિરાજી રહ્યો છે. દ્રવ્ય-ગુણે તો પૂરો છે, પણ પર્યાયમાં પણ પરિપૂર્ણ ભગવાન અનાદિઅનંત એકધારાએ જ્યારે જુઓ ત્યારે વર્તમાનપણે બિરાજી રહ્યો છે - શોભી રહ્યો છે.

આ કારણશુદ્ધપર્યાય એકરૂપ સત્ છે. ઉત્પાદ-વ્યય પણ સત્ તો છે, પરંતુ આ તો ત્રણે કાળે એકરૂપ ભાવરૂપ સત્ છે, તેમાં 'અભાવ'પણું કદી આવતું નથી. તેમાં ઉત્પાદ-વ્યય નથી. સમયે સમયે ઉત્પાદ-વ્યય થાય તે સત્ છે, પણ તેમાં ઉત્પાદ અને વ્યય એવી વિવિધતા છે. આ કારણશુદ્ધપર્યાયમાં તેવી વિવિધતા નથી. ઉત્પાદ-વ્યય સત્ છે, તેને બતાવનારી વાણી પણ સત્ છે, ને તેનું જ્ઞાન પણ સત્ છે. તેમ આ કારણશુદ્ધપર્યાય સહજ શુદ્ધ નિશ્ચયથી બધા જીવોમાં સત્ છે, તેને કહેનારી આ વાણી સત્ છે, ને તેનું જ્ઞાન પણ સત્ છે.

સ્વભાવચતુષ્ટયમાં જે ''સહજ પરમ વીતરાગ સુખ'' કહ્યું તેમાં 'વીતરાગ' કહેતાં પહેલાં રાગ હતો ને પછીથી ટળ્યો -એમ ન સમજવું, પણ ત્રણે કાળે તે સહજ રાગ રહિત જ છે. અહો! ચૈતન્ય ભગવાન પોતાના સ્વભાવ અનંતચતુષ્ટયની સહજ પરિણતિ સાથે જ ત્રણે કાળે બિરાજી રહ્યો છે - એક સમય પણ તે પરિણતિનો તેને વિરહ નથી. આવી તેની સ્વરૂપપરિણતિ સહિત તે પૂજનીક છે.

જેવો ત્રિકાળ સ્વભાવ તેવું જ તેનું વર્તમાન, જેવું ત્રિકાળ સામાન્ય તેવું જ તેનું વર્તમાન

વિશેષ. -એ રીતે અભેદ પરમ પારિણામિકસ્વભાવ ત્રિકાળ વર્તી રહ્યો છે. એકલા સ્વભાવની જ અપેક્ષાવાળી એકરૂપ ધારાવાહી પર્યાય છે, જેવો ધ્રુવ સામાન્યશક્તિરૂપ સ્વભાવ છે, તેવી જ તેની સહજ પરિણતિ તેની સાથે બિરાજી રહી છે. તે મહા પૂજિત છે. ત્રિલોકનાથ અર્હંત અને સિદ્ધ ભગવાન કરતાં પણ આ પરમ પારિણામિકભાવની પરિણતિ મહા પૂજિત છે, કેમ કે તે જ કેવળજ્ઞાન અને મોક્ષનું કારણ છે.

ચૈતન્યની જે વર્તમાન શુદ્ધકારણપર્યાય તે પૂજિત છે, આદરણીય છે, તેમાં એકાગ્રતા કરવા જેવી છે, તેમાં એકાગ્રતાથી મોક્ષમાર્ગ અને મોક્ષ થઈ જાય છે. માટે મોક્ષ અને મોક્ષમાર્ગની પર્યાય કરતાં પણ આ પરમ પારિણામિકભાવરૂપ કારણશુદ્ધપર્યાય તે પૂજિત છે.

જેમ દરિયો, દરિયાના પાણીનું દળ અને તેની એકરૂપ પાણીની સપાટી, તે ત્રિકાળ એકરૂપ છે, ને તેમાં મોજાં ઊછળે છે, તેમ આત્મામાં ત્રિકાળ એકરૂપ દ્રવ્ય, તેના ગુણો અને તેની એકરૂપ ધ્રુવ પારિણામિકભાવે વર્તતી પર્યાય છે, તેમાં ઉદય, ઉપશમ, ક્ષયોપશમ કે ક્ષાયિકભાવ તે તો ઉત્પાદ-વ્યયવાળી પર્યાય છે, આત્મામાં નિવડ એકરૂપ ધારાએ આ કારણશુદ્ધપર્યાય વર્તી રહી છે.

જુઓ ! આ વેદાંત જેવું નથી; સામાન્ય કૂટસ્થ છે તેમ તેની ધ્રુવ પરિણતિ પણ કૂટસ્થ છે, પરંતુ તેને જાણે છે કોણ ? જાણનાર તો ઉત્પાદ-વ્યયવાળી મોક્ષમાર્ગની પર્યાય છે. આ કારણશુદ્ધપર્યાય છે તે પર્યાયદષ્ટિનો વિષય નથી, પણ શુદ્ધ દ્રવ્યદષ્ટિનો વિષય છે, શુદ્ધ નિશ્ચયનયનો વિષય છે. સામાન્ય અને વિશેષથી પરિપૂર્ણ આવો સ્વભાવ જો ન હોય તો ચૈતન્યની પૂર્ણતા સિદ્ધ થતી નથી, દષ્ટિનો વિષય પૂરો થતો નથી, ચૈતન્યનો મહિમા પૂરો થતો નથી.

ધર્માસ્તિ આદિ ચાર તો અમૂર્ત અને જડ પદાર્થો છે, છતાં તેમાં ત્રિકાળ એકરૂપભાવે પર્યાય વર્તે છે, તો તેને જાણનારો સર્વોત્તમ મહિમાવાળો તો ભગવાન આત્મા છે, તેમાં પણ ત્રિકાળ એકરૂપ ધારાપણે કારણશુદ્ધપરિણતિ વર્તી રહી છે. ઓછી અને વધતી એવું વિષમપણું તેમાં નથી. તેમાં એકાગ્રતાથી મોક્ષમાર્ગ અને મોક્ષ થઈ જાય છે.

ધર્માસ્તિ આદિમાં તો એકલું પ્રમેયત્વ જ છે, તેઓ પોતે પોતાને પણ જાણતા નથી; તેને પ્રગટ કરનાર તો આત્માનું જ્ઞાન છે, એટલે આત્મા જ મહિમાવાળો છે. તે આત્માના ત્રિકાળ એકરૂપ સ્વભાવ ચતુષ્ટયની સાથે જે સહજ પંચમભાવરૂપ પરિણતિ વર્તી રહી છે, તેનું નામ કારણશુદ્ધપર્યાય છે. परिणामे भवः पारिणामिकः દ્રવ્યના એકરૂપ પરિણામપણે વર્તે છે તે પારિણામિક-ભાવની પરિણતિ છે. તે પરિણતિ વ્યવહારનયનો વિષય નથી. શુદ્ધ નિશ્ચયનયનો વિષય છે, આ ત્રિકાળ છે, કારણરૂપ છે, ગુણ નથી પણ પર્યાય છે, પ્રગટ વેદનરૂપ નથી પણ શક્તિરૂપ છે.

કાર્યસ્વભાવપર્યાયનું વર્ણન તો પછી આવશે. આ તો ચૈતન્ય ભગવાન સાથે બિરાજતી તેની પરિણતિ સમયે સમયે છે, તેની વાત છે.

<u>અહો ! સમયે સમયે તારામાં પરિપૂર્ણતા વર્તી રહી છે, પૂર્ણ કારણ જ્યારે જો ત્યારે તારામાં જ હાજર પડ્યું છે, બહારમાં કારણ શોધવા જવું પડે તેમ નથી. સંસાર અવસ્થાને વિષે પણ આ કારણપર્યાય ત્રિકાળ વર્તે છે.</u>

પંડિત બનારસીદાસજીએ પરમાર્થવચનિકામાં આગમપદ્ધતિ અને અધ્યાત્મપદ્ધતિનું વિવેચન કર્યું છે તેમાં આ વાત મૂકી દીધી છે. તેમાં સંસાર અવસ્થાને વિષે ત્રિકાળવર્તી ચાર બોલ બતાવ્યા છે.

આગમરૂપ કર્મપદ્ધતિ છે તેના બે પ્રકાર : દ્રવ્યરૂપ અને ભાવરૂપ.

૧) દ્રવ્યરૂપ આગમપદ્ધતિ તે પુદ્ગલકર્મની પર્યાય,

૨) ભાવરૂપ આગમપદ્ધતિ તે જીવનો વિકારીભાવ.

અધ્યાત્મ પદ્ધતિ એટલે શુદ્ધ ચેતનાપદ્ધતિ, તેમાં પણ બે બોલ : દ્રવ્યરૂપ અને ભાવરૂપ.

૩) દ્રવ્યરૂપ તો જીવત્વ પરિણામ છે. તે <u>જીવત્વરૂપ શુદ્ધચેતનાપરિણામ</u> ત્રિકાળ છે.

૪) ભાવરૂપ જ્ઞાન-દર્શનાદિ અનંતગુણ પરિણામ છે. તે <u>જ્ઞાનદર્શનાદિ ભાવરૂપ શુદ્ધચેતનાપરિણામ છે.</u> તે પણ ત્રિકાળ વર્તે છે. તેને જાણવા અને માનવા તેમાં મોક્ષમાર્ગ આવી જાય છે.

ઉપર કહ્યા તે ચારે પર્યાયો સંસારમાં ત્રિકાળ વર્તે છે; પહેલાં બે બોલ સંસારમાં છે, પણ મોક્ષમાં નથી. ઉપર જે દ્રવ્યરૂપ અને ભાવરૂપ શુદ્ધચેતનાપદ્ધતિ કહી છે, તે આ વાતમાં સમાઈ જાય છે.

<u>દ્રવ્યની સમય સમયની અખંડ પરિણતિ ત્રિકાળ વર્તે છે. ભગવાન ચૈતન્ય પોતાની કારણશુદ્ધપરિણતિમાં ત્રિકાળ બિરાજી રહ્યો છે, આવો પરિપૂર્ણ ભગવાન છે. તેની પરિણતિમાં કદી અધૂરાશ નથી. આવી પૂર્ણતાને માને તે પૂરો થઈ જાય. અધૂરો માનશે તે અધૂરો રહેશે.</u> સિદ્ધપર્યાય પ્રગટે ત્યારે પણ શુદ્ધકારણપરિણતિ તો એવી ને એવી પૂરી રહે છે. આવી કારણશુદ્ધપર્યાય છે.

ચૈતન્ય ભગવાન સાથે તેની, -તૈયાર સજેલા હથિયાર જેવી, -કારણશુદ્ધપર્યાય ત્રિકાળ પૂર્ણ પડી છે, તેની સામે જુએ તો સંસારનો નાશ થઈને મોક્ષપર્યાય પ્રગટે.

આવું પૂર્ણ વસ્તુસ્વરૂપ છે. આવી વસ્તુના જ ગાણાં ગાવા જેવા છે. એકરૂપ ધારાવાહી સપાટીપણે ચૈતન્ય દરિયો બિરાજી રહ્યો છે, એ જ નિશ્ચયથી પૂજનિક છે, તેના આધારે કેવળજ્ઞાન પ્રગટે છે. તે ફળરૂપ કાર્યપર્યાય છે. આ કારણશુદ્ધપર્યાય તે ફળરૂપ નથી, તેના આશ્રયે કાર્યશુદ્ધપર્યાય પ્રગટે છે તે ફળરૂપ છે. તેનું હવે વર્ણન કરે છે :-

"સાદિ અનંત, અમૂર્ત, અતીન્દ્રિય સ્વભાવવાળા શુદ્ધ સદ્ભૂતવ્યવહારથી, કેવળજ્ઞાન-કેવળદર્શન-કેવળસુખ-કેવળશક્તિયુક્ત ફળરૂપ અનંતચતુષ્ટયની સાથેની (-અનંતચતુષ્ટયની સાથે તન્મયપણે રહેલી) જે પરમોત્કૃષ્ટ ક્ષાયિકભાવની શુદ્ધપરિણતિ તે જ કાર્યશુદ્ધપર્યાય છે."

૧) કારણશુદ્ધપર્યાય અનાદિઅનંત છે, ને આ કાર્યશુદ્ધપર્યાય સાદિઅનંત છે,

૨) કારણશુદ્ધપર્યાય અમૂર્ત છે, તેમ આ કાર્યશુદ્ધપર્યાય પણ અમૂર્ત છે,

૩) કારણશુદ્ધપર્યાય અતીન્દ્રિય છે, ને આ કાર્યશુદ્ધપર્યાય પણ અતીન્દ્રિય છે,

૪) કારણશુદ્ધપર્યાયને ત્રિકાળ કાર્યની ઉપાધિ નથી, ને આ કાર્યશુદ્ધપર્યાયને પ્રગટ્યા પછી કર્મની ઉપાધિ નથી.

૫) કારણશુદ્ધપર્યાય સહજ શુદ્ધ નિશ્ચયનો વિષય છે, ને આ કાર્યશુદ્ધપર્યાય શુદ્ધ સદ્‌ભૂતવ્યવહારનો વિષય છે

૬) કારણશુદ્ધપર્યાય ત્રિકાળ સહજ જ્ઞાન, દર્શન, ચારિત્ર અને સુખ એવા સ્વભાવચતુષ્ટયની સાથે વર્તે છે, ને આ કાર્યશુદ્ધપર્યાય કેવળજ્ઞાન-દર્શન-સુખ અને વીર્ય એવાં ચતુષ્ટયની સાથે અભેદ વર્તતી ક્ષાયિકભાવરૂપ ઉત્કૃષ્ટ પરિણતિ છે; (અહીં કાર્યચતુષ્ટયમાં વીર્ય લીધું છે, ને કારણચતુષ્ટયમાં આનંદ લીધો હતો.)

અહો ! જંગલમાં બેઠા બેઠા મુનિએ સિદ્ધ એવો જે પોતાનો આત્મા તેની સાથે ગમ્મત કરતાં - રમત કરતાં કરતાં તેને બહાર પ્રગટ કર્યો છે. ત્રિકાળ શુદ્ધ સ્વભાવરૂપ ચૈતન્ય ભગવાન રાજા અને તેની કારણશુદ્ધપરિણતિરૂપ રાણી એ બન્ને ત્રિકાળ સાથે ને સાથે જ બિરાજી રહ્યા છે. પ્રવચનસારના ચરણાનુયોગમાં શુદ્ધ પરિણતિરૂપી સ્ત્રી કહી તે તો નિર્મળ પર્યાય પ્રગટેલી છે, પણ આ કારણશુદ્ધપરિણતિરૂપી સ્ત્રી તો ત્રિકાળ ચૈતન્યની સાથે ને સાથે જ છે, તેમાંથી કેવળજ્ઞાનાદિ કાર્ય પ્રગટે છે.

જે સ્વભાવઅનંતચતુષ્ટય પ્રગટ્યાં તેની સાથે બધા ગુણની પરિણતિઓ ક્ષાયિકભાવે અભેદપણે લઈને તેને શુદ્ધકાર્યપર્યાય કહી છે. જે ત્રિકાળી અનંતસ્વભાવચતુષ્ટય કહ્યાં, તેમાં પણ તે દરેક ગુણની સહજ પર્યાય તો સાથે જ છે, પણ કારણશુદ્ધપર્યાયમાં તો બધી અભેદ થઈ જાય છે. કારણશુદ્ધપર્યાય કહી તેમાં બધાય ગુણોની ત્રિકાળીશુદ્ધપરિણતિ આવી જાય છે.

સ્વભાવપર્યાયમાં કારણશુદ્ધપર્યાય અને કાર્યશુદ્ધપર્યાય એવા બે ભેદ કહ્યા હતા તેની વ્યાખ્યા પૂરી થઈ.

હવે અર્થપર્યાયરૂપ સ્વભાવપર્યાયનું વર્ણન કરે છે; તેમાં કારણ અને કાર્ય એવા ભેદ લાગુ પડતાં નથી.

પૂર્વ સૂત્રમાં કહેલાં સૂક્ષ્મ ઋજુસૂત્રનયના અભિપ્રાયથી, છ દ્રવ્યોને સાધારણ અને સૂક્ષ્મ એવા તે અર્થપર્યાયો શુદ્ધ જાણવા.

૧) પહેલાં સહજ શુદ્ધનિશ્ચયનયથી કારણશુદ્ધપર્યાય કહ્યો,

૨) પછી શુદ્ધ સદ્ભૂતવ્યવહારનયથી કાર્યશુદ્ધપર્યાય કહ્યો, અને

૩) આ ત્રીજામાં સૂક્ષ્મ ઋજુસૂત્રનયની વાત લીધી.

આ સ્વભાવઅર્થપર્યાય છ એ દ્રવ્યોમાં છે, ત્રિકાળ છે. છ દ્રવ્યને સાધારણ સ્વભાવઅર્થપર્યાય તરીકે આ પર્યાય વર્ણવ્યા છે. ને જીવને માટે ખાસ સ્વભાવપર્યાય તો કારણશુદ્ધપર્યાય અને કાર્યશુદ્ધપર્યાય કહ્યા તે છે. જીવનો અધિકાર છે તેથી પહેલાં તેના કારણશુદ્ધપર્યાય અને કાર્યશુદ્ધપર્યાય એવા સ્વભાવપર્યાયો બતાવ્યા, ને પછી છ એ દ્રવ્યોને સાધારણ સ્વભાવપર્યાયની વાત કરી.

એ રીતે શુદ્ધ સ્વભાવપર્યાયોનું વર્ણન થયું.

આસો સુદ ૧૦, બુધવાર, ૧૦-૧૦-૫૧.

અહીં કહે છે કે ''શુદ્ધ પર્યાયના ભેદ સંક્ષેપથી કહ્યા'' એટલે વિસ્તારથી પણ તેનું કથન થઈ શકે છે.

પહેલાં ઉપયોગનાં ભેદ વર્ણવ્યા તેમાં જ્ઞાન-દર્શન ગુણની અપેક્ષાએ પર્યાયો લીધી હતી. અહીં જે કારણશુદ્ધપર્યાય કહી તે આખા દ્રવ્યની ભેગી પર્યાય છે તેમાં જ્ઞાન-દર્શનના ત્રિકાળી એકરૂપ શુદ્ધ પર્યાયો પણ સમાઈ જાય છે. ભિન્ન ભિન્ન ગુણની પર્યાયો જુદી ન પડતાં આખા દ્રવ્યની કારણશુદ્ધપર્યાય કહી છે. અને પછી કાર્યશુદ્ધપર્યાયની વાત કરી.

હવે અર્થપર્યાયો કહે છે :-

''પૂર્વ સૂત્રમાં કહેલા સૂક્ષ્મ ઋજુસૂત્રનયના અભિપ્રાયથી, છ દ્રવ્યોને સાધારણ અને સૂક્ષ્મ એવા તે અર્થપર્યાયો શુદ્ધ જાણવા (અર્થાત્ તે અર્થપર્યાયો જ શુદ્ધ પર્યાયો છે.)''

આ અર્થપર્યાયો કહ્યા તે ક્ષણક્ષણના ઉત્પાદ-વ્યયરૂપ છે. તેથી તેને સૂક્ષ્મ ઋજુસૂત્રનય લાગુ પાડ્યો છે. જે કારણશુદ્ધપર્યાય છે તેમાં ષટ્ગુણહાનિ-વૃદ્ધિ નથી, તે તો ધ્રુવ એકરૂપ ધારાએ છે. તેને નૈગમ, સંગ્રહ કે વ્યવહાર કોઈ નય લાગુ પડતા નથી તે ત્રિકાળ સહજ શુદ્ધ નિશ્ચયનયે છે. આ અર્થપર્યાયો ષટ્ગુણહાનિવૃદ્ધિ સહિત છે ને સમયે સમયે ઉત્પાદ-વ્યય પામે છે. તેનો સૂક્ષ્મ સ્વભાવ તો આગમગમ્ય છે. તે અર્થપર્યાયો સિદ્ધમાં પણ છે ને નિગોદમાં પણ છે, પરમાણુમાં પણ છે ને સ્કંધમાં પણ છે. બધાં દ્રવ્યોમાં છે.

શુદ્ધપર્યાય સંક્ષેપથી કહ્યા. તેનો વિસ્તાર શું ? -કે કારણશુદ્ધપર્યાય કહ્યા તેમાં બધા ગુણોની પર્યાય આવી ગઈ, ને તેનો વિસ્તાર કરીએ તો દરેકે દરેક ગુણમાં તે તે ગુણની કારણશુદ્ધપર્યાય ત્રિકાળ વર્તે છે. બીજા કાર્યશુદ્ધપર્યાયો છે. ત્રીજા અર્થપર્યાયો કહ્યા અને એ સિવાય ક્ષણેક્ષણે રાગ-

દ્વેષ-અજ્ઞાન વગેરે અશુદ્ધપર્યાયો થાય છે તે અહીં નથી લીધા. અહીં અશુદ્ધ પર્યાય તરીકે વિભાવવ્યંજન પર્યાયો જ લેશે.

પ્રશ્ન : કારણશુદ્ધપર્યાય સાધકને શું ઉપયોગી ?

ઉત્તર : તે વર્તમાન કારણરૂપ છે ને વર્તમાન કાર્ય પ્રગટ કરવું છે તેથી તે કારણનો આશ્રય કરતાં કાર્ય પ્રગટી જાય છે. દ્રવ્યથી તે કારણશુદ્ધપર્યાય કાંઈ જુદી નથી. દ્રવ્ય ત્રિકાળ એવું ને એવું પૂરેપૂરું વર્તમાનમાં વર્તી રહ્યું છે. અરે જીવ ! તું જ્યારે જો ત્યારે વર્તમાન કારણપણે પૂરું દ્રવ્ય છે, તારી નયનની આળસે તેં જોયું નથી. તે કારણનો સ્વીકાર કરીને આશ્રય કરતાં નિર્મળ કાર્ય પ્રગટી જાય છે.

દ્રવ્યની સ્વ-આકારે વર્તતી ત્રિકાળ પરિણતિને અહીં કારણશુદ્ધપર્યાય કહેલ છે. તે જ ભૂતાર્થ છે; સંસાર, મોક્ષમાર્ગ ને મોક્ષ તે વ્યવહાર છે - અભૂતાર્થ છે; ત્રિકાળ છતો પદાર્થ તો દ્રવ્ય-ગુણ ને તેની કારણરૂપ ધ્રુવપરિણતિ અભેદ -એવો આત્મા જ છે. તેના આશ્રયે મોક્ષમાર્ગ અને મોક્ષ થઈ જાય છે.

અહો ! આ અલૌકિક અચિંત્ય પદાર્થ છે. દ્રવ્યના અને ગુણના સ્વ-આકારે વર્તતી કારણશુદ્ધપર્યાય છે. આવા દ્રવ્ય-ગુણ ને કારણશુદ્ધપર્યાય થઈને આત્મા જ ભૂતાર્થ છે. તેને મુખ્ય કરીને તેનો આશ્રય કરાવવા માટે સંસાર, મોક્ષમાર્ગ કે મોક્ષપર્યાયોને ગૌણ કરીને વ્યવહાર કહ્યો, અભૂતાર્થ કહ્યો, ને ત્રિકાળમાં તેનો અભાવ કહ્યો.

હવે વ્યંજનપર્યાયો કહેવામાં આવે છે.

''જેનાથી વ્યક્ત થાય-પ્રગટ થાય તે વ્યંજનપર્યાય છે. શા કારણે ? પટાદિની(વસ્ત્ર વગેરેની) માફક ચક્ષુગોચર હોવાથી (પ્રગટ થાય છે); અથવા સાદિ-સાંત મૂર્ત વિજાતીય વિભાવ સ્વભાવવાળો હોવાથી, દેખાઈને નાશ પામવાના સ્વરૂપવાળો હોવાથી''.

પહેલાં આત્માના આકારની વાત કરી છે ને પછી જડ દેહના આકારની વાત કરી છે.

વ્યંજનપર્યાયના ચાર પ્રકાર બતાવશે.

''પર્યાયી આત્માના જ્ઞાન વિના આત્મા પર્યાયસ્વભાવવાળો હોય છે.''

ત્રિકાળી આત્મા તે પર્યાયી છે, પર્યાયી એટલે દ્રવ્ય; તેના ભાન વિનાનો જીવ શરીરાદિને અને રાગાદિ પર્યાયને જ પોતાનું સ્વરૂપ માને છે. તેથી તે અજ્ઞાની પર્યાયસ્વભાવવાળો હોય છે. પર્યાયને જ પોતાનું સ્વરૂપ માને તેનું નામ પર્યાયસ્વભાવી છે, તે શરીરાદિના સંયોગવાળી પર્યાયને પોતાનો સ્વભાવ માને છે તેથી તે ચાર ગતિમાં નવા નવા શરીર ધારણ કરીને રખડે છે. ''એકેક સમયની

ક્ષણિક અલ્પ પર્યાય જેટલો છું, શરીરના આકારે થયેલી પર્યાય તે જ હું છું'' એમ અજ્ઞાની માને છે, તેથી તેને જ ચાર ગતિમાં ભ્રમણ થાય છે. મનુષ્યપણું, દેવપણું, નારકપણું અને તિર્યંચપણું - તે પર્યાયો જ્ઞાનીને થતી જ નથી. કેમ કે તે વસ્તુસ્વભાવની દષ્ટિવાળો છે. અજ્ઞાંની પર્યાયમૂઢ જીવ જ ચાર ગતિમાં મનુષ્યાદિ પર્યાયરૂપે થાય છે.

અજ્ઞાની પર્યાયમૂઢ છે, તેથી શુભ-અશુભ મિશ્ર પરિણામથી તે વ્યવહારે મનુષ્ય થાય છે. નિશ્ચયથી તો જીવ છે તે જ છે. વ્યવહારદષ્ટિવાળો જ વ્યવહારે મનુષ્ય થાય છે, પણ તે તો તેને જ નિશ્ચય માની બેઠો છે કે ''આ પર્યાય તે જ હું''. નિશ્ચયદષ્ટિવાળો જ્ઞાની મનુષ્ય વગેરેરૂપે થતો નથી. નિશ્ચયથી આત્મા તો ત્રિકાળ પોતાના ગુણ-પર્યાયોથી એકાકાર છે. મનુષ્ય આકાર વગેરે પર્યાયો તો ક્ષણિક છે. તે આત્માનો સ્વભાવ નથી. માટે કહ્યું કે અજ્ઞાની શુભાશુભ મિશ્ર પરિણામથી વ્યવહારે મનુષ્ય થાય છે, તેનો મનુષ્ય આકારે પર્યાય તે મનુષ્યપર્યાય છે, તે અશુદ્ધ વ્યંજનપર્યાય છે.

એ જ પ્રમાણે વ્યવહારદષ્ટિવાળો જીવ કેવળ અશુભ પરિણામથી વ્યવહારે નારક થાય છે, તેનો નરક આકાર પર્યાય તે નારકપર્યાય છે. નિશ્ચયથી તો આત્મા વિભાવ વ્યંજનપર્યાયરૂપે થતો જ નથી.

''કિંચિત્ શુભમિશ્રિત માયાપરિણામથી આત્મા વ્યવહારે તિર્યંચકાયમાં જન્મે છે. તેનો આકાર તે તિર્યંચપર્યાય છે.''

નિગોદથી પંચેન્દ્રિય તિર્યંચ સુધીના બધા જીવો તે તિર્યંચ છે. આત્માના પ્રદેશોની આકૃતિ તિર્યંચના શરીર પ્રમાણે થાય તે તિર્યંચપર્યાય છે, તે વિભાવ વ્યંજનપર્યાય છે.

જેમ લોટાના આકાર પ્રમાણે તેમાં રહેલા પાણીનો આકાર થાય છે, તેમ દેહ પ્રમાણે આત્માનો આકાર થાય છે, ત્યાં અજ્ઞાની તે દેહને અને વિભાવ પર્યાયને જ પોતાનું સ્વરૂપ માને છે, તેથી તેને જ વિભાવ વ્યંજનપર્યાય ગણ્યા છે.

''કેવળ શુભ કર્મથી વ્યવહારે આત્મા દેવ થાય છે, તેનો આકાર તે દેવપર્યાય છે.''

આ ચારે પ્રકારના વ્યંજનપર્યાય છે. તે અશુદ્ધ પર્યાયો છે. આ પર્યાયોનો વિસ્તાર અન્ય આગમમાં જોઈ લેવો.

જે જે શરીર મળે તેવા આકારે જ અજ્ઞાની પોતાને માની લ્યે છે, ને ત્રિકાળ સ્વભાવને જાણતો નથી. તેથી તેના વિભાવ પર્યાયોને જ અશુદ્ધ પર્યાયમાં લીધા. રાગાદિની વાત અશુદ્ધ પર્યાયમાં અહીં લીધી નથી. પણ જે જીવ વિભાવ પર્યાયને પોતાનું સ્વરૂપ માને તેને તે રાગ-દ્વેષ-મોહરૂપ અશુદ્ધ પર્યાયો થાય, અને જે ત્રિકાળ સ્વભાવને જાણે તેને સમ્યગ્દર્શનાદિ નિર્મળ પર્યાયો થાય - એમ બન્ને વાત તેમાં ગર્ભિતપણે સમાડી દીધી છે.

કારણશુદ્ધપર્યાયનું સ્વરૂપ

(શ્રી નિયમસાર ગાથા ૧૫ પરના પૂ. ગુરુદેવશ્રીના પ્રવચનના આધારે)

- આત્માના પર્યાયના બે પ્રકાર: (૧) સ્વભાવપર્યાય, (૨) વિભાવપર્યાય
- સ્વભાવપર્યાયના બે પ્રકાર: (૧) કારણશુદ્ધપર્યાય, (૨) કાર્યશુદ્ધપર્યાય

(૧) કારણશુદ્ધપર્યાય	(૨) કાર્યશુદ્ધપર્યાય
વ્યાખ્યા / Basic સમજણ:-	**વ્યાખ્યા / સમજણ:-**
૧. ધર્માદિ ચાર દ્રવ્યોની પર્યાયમાં વિભાવતા નથી. આત્માની પર્યાયમાં સંસારદશા, સાધકદશા અને મુક્તદશા એવી અનેકરૂપતા-વિભાવતા છે. પરંતુ આત્મા ત્રિકાળ શુદ્ધ છે. તેના સ્વભાવની સાથે ત્રિકાળ ધ્રુવરૂપ રહેનારી અખંડ એકરૂપ કારણશુદ્ધપર્યાય છે.	૧. કેવળજ્ઞાન, કેવળદર્શન, કેવળસુખ, કેવળવીર્યયુક્ત ફળરૂપ અનંત ચતુષ્ટયની સાથેની (અનંત ચતુષ્ટયની સાથે તન્મય પણ રહેલ) જે પરમોત્કૃષ્ટ ક્ષાયિકભાવની શુદ્ધપરિણતિ તે જ કાર્યશુદ્ધપર્યાય છે.
૨. અહો! સમયે સમયે તારામાં પરિપૂર્ણતા (કારણશુદ્ધપર્યાયપણે) વર્તી રહી છે. જ્યારે જો ત્યારે પૂર્ણ કારણ તારામાં હાજર જ હાજર પડ્યું છે. બહારમાં કારણ શોધવા જવું પડે તેમ નથી. સંસાર અવસ્થામાં પણ આ કારણપર્યાય ત્રિકાળ પડી છે.	૨. જે સ્વભાવ અનંત ચતુષ્ટય પ્રગટ્યાં તેની સાથે બધા ગુણની પરિણતિઓ ક્ષાયિકભાવે અનંતપણે ખીલ્યા તેને શુદ્ધ કાર્યપર્યાય કહી છે.
૩. સામાન્ય સ્વભાવની સાથે તેની 'તૈયાર સત્તા હથિયાર' જેવી – આ કારણશુદ્ધપર્યાય ત્રિકાળ પૂર્ણ પડી છે.	

વિસ્તૃત સમજણ / Comparision

કારણશુદ્ધપર્યાય	કાર્યશુદ્ધપર્યાય
• પૂજનીય સ્વરૂપ પરિણતિ છે.	• સાધ્યદશા છે.
• ગુણ નહિ પર્યાય છે.	• પર્યાય છે.
• ત્રિકાળ છે.	• નવી પ્રગટ થાય છે.
• નિરપેક્ષ કારણરૂપ છે.	• સાપેક્ષ કાર્યરૂપ છે.
• શુદ્ધદશા છે.	• શુદ્ધદશા છે.

(૧) કારણશુદ્ધપર્યાય	(૨) કાર્યશુદ્ધપર્યાય
• અવ્યક્તરૂપે વર્તમાનમાં વર્તે છે.	• વ્યક્તરૂપે વર્તમાનમાં વર્તે છે.
• ઉત્પાદ-વ્યય વગરની છે.	• ઉત્પાદ-વ્યયવાળી છે.
• પરમપારિણામિકભાવરૂપ છે.	• ક્ષાયિકભાવરૂપ છે.
• પૂર્ણશુદ્ધ નિશ્ચયનયનો વિષય છે. કારણપરિણતિરૂપે વર્તતો પૂરો નિત્ય ધ્રુવ આત્મા	• શુદ્ધ સદ્ભૂત વ્યવહારનયનો (અને સાક્ષાત્ શુદ્ધનિશ્ચયનયનો) વિષય છે.
• સ્વભાવઅનંતચતુષ્ટય (અનાદિ અનંત, અમૂર્ત, અતીન્દ્રિય સ્વભાવવાળા અને શુદ્ધ એવા સહજ જ્ઞાન- સહજ દર્શન- સહજ ચારિત્ર- સહજ પરમ વીતરાગ સુખાત્મક શુદ્ધ અંતઃતત્ત્વસ્વરૂપ એવા આત્મસ્વરૂપ)ની સાથે રહેલી પૂજિત પંચમ-ભાવપરિણતિ છે.	• પરમોત્કૃષ્ટ ક્ષાયિકભાવની શુદ્ધ પરિણતિ અનંત ચતુષ્ટયસાથે ફળસ્વરૂપે તન્મયપણે રહે છે.
• આત્મા ને દ્રવ્ય, અનંત ચતુષ્ટય ને ગુણો અને તેની સાથે રહેલી પરમપારિણામિકભાવરૂપે વર્તતી પરિણતિ તે કારણશુદ્ધપર્યાય છે.	• (અનંત ચતુષ્ટયગુણોની પ્રગટ વ્યક્તરૂપ ૧૨-૧૩ ગુણસ્થાને પ્રગટ થતી વ્યક્ત પર્યાય છે.)
• બધા જીવોમાં - નિગોદથી માંડીને સિદ્ધ સુધીમાં - અંતઃધારા અનાદિ અનંત વર્તી રહી છે, તેમાં ભેદ નથી.	• તેરમા કેવળી અને સિદ્ધના આત્માઓમાં જ પ્રગટ વર્તે છે.
• નિરુપાધિ નિરાવરણ છે. ત્રિકાળ તેને ઉપાધિ નથી.	• પ્રગટ થવા માટે કર્મના અભાવની અપેક્ષા રાખે છે. પ્રગટ્યા પછી કર્મની ઉપાધિ નથી.
• દ્રવ્ય સાથે નિત્ય એકરૂપ અભેદ છે.	• (દ્રવ્યથી કથંચિત ભિન્ન છે.)
• *તેમાં અંતરંગ તરફ ઢળતાં અને શાંતિ પ્રગટે છે. (*તેમાં = પંચમભાવપરિણતિ સહિત વર્તતા આત્મસ્વભાવમાં)	• (તે અંતરંગનું ફળ છે.)
• તેનો અનુભવ નથી. તે પ્રગટ વેદનરૂપ નથી, પણ શક્તિરૂપ છે.	• તે પ્રગટ વ્યક્તિરૂપ છે, તેનો અનુભવ-વેદન છે.
• કારણરૂપ છે.	• કાર્યરૂપ છે.
• સામાન્યની સાથે વર્તતું એક ધ્રુવ વિશેષ છે.	• (વર્તમાન વર્તતું ક્ષણિક વિશેષ છે.)

(૧) કારણશુદ્ધપર્યાય	(૨) કાર્યશુદ્ધપર્યાય
• એકરૂપ સત છે, તેમાં 'કાળભેદ'પણું નથી. તેમાં ઉત્પાદ-વ્યયની વિવિધતા નથી.	• એક સમયનું સત છે. તેમાં ઉત્પાદ-વ્યયની વિવિધતા છે.
• કેવળજ્ઞાન અને મોક્ષનું કારણ છે.	• કેવળજ્ઞાન અને મોક્ષની દશા છે.
• એનું સ્થાન સામાન્ય છે, તેથી જ તેના વિશેષ વર્તમાન વિશેષરૂપ એકરૂપ ધારાવાહી પરિણતિપણે વિરાજી રહી છે.	• (દ્રવ્ય-ગુણનું પર્યાયરૂપ વર્તમાન વિશેષ છે)
• મહાપૂજિત છે. (આશ્રય કરવાની અપેક્ષાએ)	• પૂજિત નથી. (આશ્રય કરવાની અપેક્ષાએ)
• દરિયાની સદા એકરૂપ ધારાવાહીપણે રહેતી પાણીની સપાટી (Datum level) જેવી છે.	• (દરિયાના મોજાં જેવી છે. ક્ષણરૂપી કાર્યપર્યાય છે.)
• શુદ્ધ દ્રવ્યદૃષ્ટિનો વિષય છે.	• પર્યાયદૃષ્ટિનો વિષય છે.
કારણ શુદ્ધપર્યાય અર્થાત્ દ્રવ્યસામાન્ય તે • ત્રિકાળ સામાન્ય ધ્રુવ અને તેની સાથે વર્તતી એક ધ્રુવ પરિણતિ માનીને દૃષ્ટિનો વિષય બને છે.	• ('દૃષ્ટિના વિષય'માં આવતી નથી. તેના દૃષ્ટિના વિષયમાં અંતરંગના સ્વભાવરૂપે પ્રગટ થાય છે.)
• પરિણામે ભવ: પારિણામિક: । દ્રવ્યના એકરૂપ પરિણમનપણે વર્તે છે, તે પારિણામિકભાવની પરિણતિ છે.	• (દ્રવ્યના અનેકરૂપ ક્ષણિક પર્યાયપણે વર્તે છે.)
• અકૃત છે.	• અકૃત છે.
• અતીન્દ્રિય છે.	• અતીન્દ્રિય છે.
• (અર્થપર્યાય નહિ.) તેમાં ષટ્ગુણહાનિવૃદ્ધિ નહિ. તે તો ધ્રુવ એકરૂપ ધારાએ છે.	• (અર્થપર્યાય છે.) તેમાં ષટ્ગુણહાનિવૃદ્ધિ છે. સમયે સમયે ઉત્પાદ-વ્યય છે.
• ઊંડા જતાં દરેક દરેક ગુણમાં તે તે ગુણની કારણશુદ્ધપર્યાય ત્રિકાળ વર્તે છે અને તેઓ દ્રવ્યની એકરૂપ કા.શુ.પ.માં અભેદપણે સમાઈ જાય છે.	• (કેવળી અને સિદ્ધને દરેક દરેક ગુણમાં તેની કાર્યશુદ્ધપર્યાય સાદિ અનંત વર્તે છે.)
• દ્રવ્યની સ્વ-આધારે વર્તતી ત્રિકાળ પરિણતિ છે. આશ્રય અપેક્ષાએ તે જ ઉપાદેય છે.	• આશ્રય અપેક્ષાએ તે અનુપાદેય છે, વ્યવહાર છે.

પૂ. ગુરુદેવશ્રીના 'પરમાર્થ-વચનિકા' પરના પ્રવચન નોંધ

(Handout for Monthly Swadhyay on 01/02/2010)

(1) પદ્ધતિ = પરંપરા (પરિણામોની પરંપરા)

(2)

- આત્મદ્રવ્ય
  - આગમપદ્ધતિ (કર્મપદ્ધતિ)
    - પૌદ્ગલિક દ્રવ્યરૂપ પુદ્ગલના પરિણામ
    - (પુદ્ગલાકાર) ભાવરૂપ જીવના પરિણામ
  - અધ્યાત્મપદ્ધતિ (શુદ્ધ જીવના પરિણામ) = શુદ્ધચેતનપરિણામ
    - દ્રવ્યરૂપ જીવના પરિણામ
    - ભાવરૂપ જ્ઞાનગુણના પરિણામ

(3)

આગમપદ્ધતિ	અધ્યાત્મપદ્ધતિ
1. જેમાં છ દ્રવ્યોનું વર્ણન હોય તે આગમ એવો અર્થ થતો નથી.	1. જેમાં આત્માનું જ શુદ્ધતાનું વર્ણન હોય તે અધ્યાત્મ એવો અર્થ થતો નથી.
2. આગમ એટલે વસ્તુનો પરાધિ સ્વભાવ.	2. અધ્યાત્મ એટલે વસ્તુનો મૂળ સ્વભાવ.
3. આગમ એટલે આત્મા સાથે નિમિત્ત સંબંધ રાખનારા પરિણામ	3. અધ્યાત્મ એટલે આત્માના સ્વાભાવિક પરિણામ = નિશ્ચયશુદ્ધ જીવના પરિણામ.
4. આગમપદ્ધતિ સંસાર અવસ્થા વિષે ત્રિકાળવર્તી જાણવી	4. અધ્યાત્મપદ્ધતિ સંસાર અવસ્થા વિષે ત્રિકાળવર્તી જાણવી.
5. આગમપદ્ધતિ મોક્ષ અવસ્થામાં હોતી નથી.	5. અધ્યાત્મપદ્ધતિ મોક્ષ અવસ્થા વિષે ત્રિકાળવર્તી જાણવી.
6. આગમ પરિણામો અનંતરૂપ હોતા નથી.	6. અધ્યાત્મપરિણામ અનંતરૂપ હોય છે.
7. પરિણામની જ વાત છે.	7. પરિણામની જ વાત છે.

આગમનપદ્ધતિ	નિગમનપદ્ધતિ
૮ આગમનપદ્ધતિમાં નવીનતા છે:- દૃષ્ટાંતમાં મુદ્દાઓ નવીનતમ છે, જેમાં વિચાર નવાં પ્રકારના છે.	૮. નિગમનપદ્ધતિમાં નવીનતા છે:- નવીન ગુણોના નવીન પરિણામો આવે જાય છે, માટે નવીનતા નથી છે.
૯. (a) દૃષ્ટાંતરૂપ વિચારપદ્ધતિ કારણે મુદ્દાઓમાં નવાઈ પ્રાપ્તિ આવતી આવતી વ્યવસ્થા	૯. (a) દૃષ્ટાંતરૂપ શુદ્ધિ યોગના પરિણામ કારણે જાગૃત પરિણામ
(b) જડ વિચાર આધુનિક નવાઈ આવતી આવતી વિચારો ભાવરૂપ - અશુદ્ધિ મુદ્દાઓમાં (રંગ-સહિત, રોગ-વિકાર, નકાર, મિશ્ર દૃષ્ટિ, અવિરતિ વિગેરે) વિકારો વ્યવસ્થા	(b) ભાવરૂપ શુદ્ધિ યોગના પદ્ધતિ કારણે રાગ, દ્વેષ, રૂપ, વગેરે નવીન ગુણ પરિણામોની પરંપરા
Note: (a) દૃષ્ટાંતરૂપ વિચારની વ્યવસ્થા એ પુદ્ગલ પર્યાયનો આપત્તિ સ્વભાવ (ચોરટા) છે. (b) જીવની પર્યાયમાં વિભાવ વિચારની પર્યાય વિરત થવા તેનો આપત્તિ સ્વભાવ (ચોરટા) છે. જીવનો આત્મિક ભાવ હોવાથી તેને આગમ કહેલ છે.	
૧૦ (a) દૃષ્ટાંતરૂપ વિચારપદ્ધતિમાં પુગ્ગલ ઉપાદાન પરિણામોની વાત છે.	૧૦ (a) દૃષ્ટાંતરૂપ શુદ્ધિ યોગના પદ્ધતિમાં પૂર્ણ જાગૃતના શુદ્ધરૂપ શુદ્ધિ પરિણામોની પરંપરાની વાત છે. તેમાં ઉપાદાન નથી.
(b) ભાવરૂપ વિચારપદ્ધતિમાં પુગ્ગલ ઉપાદાન પરિણામોની વાત છે.	(b) ભાવરૂપ શુદ્ધિ યોગના પદ્ધતિમાં રાગ દ્વેષાદિ પ્રકૃતિ ગુણમાં શુદ્ધ પરિણામિરૂપ શુદ્ધિ પરિણામોની પરંપરાની વાત છે, તેમાં ઉપાદાન નથી.
૧૧ (a) દૃષ્ટાંતરૂપ પરિણામો વિનાશી છે.	૧૧ (a) દૃષ્ટાંતરૂપ શુદ્ધિ યોગના પરિણામ અવિનાશી છે.
(b) ભાવાત્મરૂપ પરિણામો વિનાશી છે.	(b) ભાવરૂપ યોગના પરિણામ અવિનાશી છે.

આગમ પદ્ધતિ	અર્વાચીન પદ્ધતિ
12. પરંપરાશિક્ષણનો વિષય છે.	12. ઉપયોગિતાનો વિષય છે.
13. [illegible] પદ્ધતિ તરફનું વલણ ને [illegible] પરંપરાનું માળખું છે.	13. શુદ્ધિઓના પદ્ધતિ તરફનું વલણ ને [illegible] છે.

(૪) ખરું કે ખોટું? (આગમ અને અર્વાચીનપદ્ધતિનું [illegible])

1. આ [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] આવે છે અને [illegible] [illegible] થઈ જાય છે.

2. [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] અનાદિ-અનંત છે. [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] પ્રચાર થઈ જાય છે અને આગમ પદ્ધતિ ([illegible] અને [illegible]) છૂટી જાય છે. આ [illegible] [illegible] ([illegible]) [illegible] પ્રચાર થાય છે.

3. અર્વાચીન તથા આગમ એ બન્ને પદ્ધતિઓને [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] અને [illegible] [illegible] – એ બન્નેનું [illegible] થઈને [illegible] [illegible] થઈ જાય છે.

4. અર્વાચીનરૂપ શુદ્ધિઓના પદ્ધતિનું વર્ણન કરીને આ ચાર ([illegible]) [illegible] છે. આ [illegible] [illegible], [illegible], [illegible] [illegible] છે; [illegible]